

GEZICHTSVERLIES

Sinds een aantal jaren horen natuur en milieu niet meer bij elkaar. Hoewel zij in biologisch opzicht onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, zijn zij politiek gescheiden. Het milieu is ondergeschoven bij volkshuisvesting en ruimtelijke ordening, terwijl de natuur in bestuurlijk opzicht in verband is gebracht met een van haar grootste bedreigingen, het landbouwbeleid. Natuur en milieu zijn sinds die splitsing elk een eigen weg gegaan, zij het elk de verkeerde. Het milieu heeft echter één grote voorsprong: de (politieke) zorg voor het milieu staat volop in de belangstelling. Het milieu is daarvoor echter van een aantal dimensies en complicerende factoren ontdaan en vereenvoudigd tot lucht, water en bodem. De kwaliteit daarvan laat zich gemakkelijk meten en kwaliteitsnormen op (te) lange termijn kunnen eenvoudig aan het papier worden toevertrouwd. Het milieu is politiek gedevalueerd tot het abiotisch milieu. Het in biologisch opzicht hiermee onlosmakelijk verbonden biotisch milieu (flora en fauna met al hun onderlinge verbanden) heeft haar eigen gezicht verloren. Het ministerie waaronder het milieubeheer nu ressorteert, heeft met "gezichtsverlies" onlangs, op 7 maart, een hoge onderscheiding in de wacht gesleept. Het betrof echter geen onderscheiding wegens haar verdiensten op het gebied van milieubeheer of de resultaten daarvan. Nee, het gaat om de "Best Daily ad Award", de prijs voor de beste dagbladadvertentie van de International Advertising Association. Deze prijs is ingesteld in het kader van het Europese Jaar van het Milieu, een initiatief van de Commissie van de Europese Gemeenschap. De onderscheiding betreft de Zure Regen-campagne, meer in het bijzonder de dagbladadvertentie "Het gezichtsverlies van onze culturele erfenis". De advertentie van het milieu-ministerie werd (door specialisten van reclame(advies)-bureaus en Europese politici) met een onderscheiding beloond. Het beleid zelf werd (gelukkig voor het betreffende ministerie) niet beoordeeld. Dat zou ongetwijfeld tot gezichtsverlies hebben geleid.

DOUWE TH. DE GRAAF

EEN UNIEK GESCHENK

Eind vorig jaar schonk de heer J.Th. ter Horst uit Maastricht zijn natuurhistorische bibliotheek aan het Natuurhistorisch Genootschap. Bijna 1500 boeken, determinatie- en naslagwerken, tijdschriften, rapporten en verslagen vonden zo hun weg naar de bibliotheek van het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Daar aangekomen bleek de omvangrijke schenking van de heer Ter Horst vele rapporten, (doctoraal) verslagen, interne verslagen van Staatsbosbeheer en honderden overdrukken te bevatten, die nog niet in de bibliotheek van het museum aanwezig waren. Een voorbeeld van zo'n unieke aanwinst is het bekende rapport van W.R. van Mourik: De Hamster in Nederland. Dankzij deze schenking van de heer Ter Horst beschikt de biblio-

theek nu eindelijk over een exemplaar **mét foto's**.

Daarnaast bestaat de schenking uit een uitgebreid persoonlijk archief met vele, nooit gepubliceerde gegevens met betrekking tot de flora en fauna en terreinbeschrijvingen en -inventarisaties van geheel Limburg. Deze gegevens zijn historisch gezien van groot belang. Ook dit archief, gerangschikt in diverse ordners, zal een plaatsje krijgen in de bibliotheek, zodat het voor iedereen toegankelijk is.

De duplicaten uit de collectie zijn ondergebracht in o.a. de Stadsbibliotheek Maastricht (heemkunde, geschiedenis van Limburg voor de zg. 'Limburgensia-collectie'); dubbel materiaal op geologisch gebied heeft zijn weg gevonden naar de bibliotheek van de Nederland-

se Geologische Vereniging, afdeling Limburg.

Met deze schenking heeft de heer Ter Horst duidelijk willen onderstrepen, dat het zinvol is dat dergelijk materiaal – gedurende zoveel jaren intensief verzameld – in een bibliotheek terecht komt, zodat vele belangstellenden hier gebruik van kunnen maken.

Rest ons nog vanaf deze plaats de heer Ter Horst zeer hartelijk te danken voor de schenking van zijn bibliotheek aan de bibliotheek van het museum, en de wens uit te spreken, dat ook de volgende generatie natuuronderzoekers veel profijt zal hebben van zijn boekerij en archief.

G.TH. FLATON, bibliothecaresse,
D.TH. DE GRAAF, secretaris.

VERSLAG VAN DE MAANDELIJKSE BIJEENKOMST

TE HEERLEN OP 22 FEBRUARI

De voorzitter meldde in zijn openingswoord op de Brunsummerhei de eerste zang van de Grote lijster (*Turdus viscivorus*) te hebben gehoord. Hij constateerde een steeds verdere achteruitgang van deze soort, wiens verdragende, wat melancholieke lied voor menig vogelaar een teken is, dat de lente niet meer al te ver weg is. De heer Simons had de Grote lijster al op een

zachte dag in december 1987 in Eijs horen zingen. Tevens berichtte hij de bloei van de eerste Maartse viooltjes (*Viola odorata*). Daarna kreeg de heer R. Bobbink het woord voor diens voordracht over: de Gevinde kortsteel.

De kalkgraslanden van Zuid-Limburg zijn beroemd bij menig natuurlijfebber. Deze belangstelling is er niet voor niets: de kalkgraslanden behoren tot de soortenrijkste vegetaties van ons land, waarin een groot aantal zeldza-

me plante- en diersoorten worden aangetroffen. Helaas zijn veel kalkgraslanden na de Tweede Wereldoorlog zowel in soortensamenstelling als in produktie veranderd als gevolg van de intensivering van de landbouw en de daarmee gepaard gaande overvloedige toepassing van kunstmest. Slechts enkele kleine resten bleven gespaard, omdat ze tijdig door natuurbeschermingsinstanties waren verworven. Kalkgraslanden – met hun vele typi-

sche plante- en diersoorten – zijn al eeuwen een deel van het Zuidlimburgse landschap en het behoud ervan is daarom zowel uit natuurhistorisch als cultuurhistorisch oogpunt van groot belang. Thans wordt geprobeerd deze laatste percelen kalkgraslanden zo authentiek mogelijk te laten voortbestaan. Dit vraagt van natuurbeschermingsinstanties grote financiële inspanningen. Ondanks genoemde beheersinspanning steekt het probleem van overheersing (dominantie) van één enkele soort in toenemende mate de kop op. In dit geval is het geen hoog productief cultuurgewas, maar een grassoort, die van oorsprong deel uitmaakt van deze kalkgraslandvegetaties, namelijk de Gevinde kortsteel (*Brachypodium pinnatum*). Verontrust door deze ontwikkeling heeft het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg besloten onderzoek te verrichten naar de oorzaken en gevolgen van de toename van de Gevinde kortsteel in kalkgraslanden. Het hoofddoel van het project, waarvan de uitvoering mogelijk werd gemaakt door financiële ondersteuning van het Anjerfonds Limburg en het Prins Bernard Fonds, is te komen tot een wetenschappelijk onderbouwd beheersadvies voor de eigenaren of beheerders van de kalkgraslanden in Zuid-Limburg en zo bij te dragen aan het behoud van een van de zeldzaamste en soortenrijkste ecosystemen in West-Europa. Het onderzoek werd in de periode van december 1983 tot juli 1987 door de heer Bobbink gedaan in samenwerking met de vakgroep Botanisch Oecologie van de Rijksuniversiteit Utrecht en werd uitgevoerd in kalkgraslandreservaten in Zuid-Limburg en in laboratoria en kassen van eerder genoemde vakgroep. In het eerste onderzoeksjaar is vastgesteld, dat de Gevinde kortsteel ook in al tientallen jaren lang beheerde natuurreservaten in Zuid-Limburg over grote oppervlakten dominant is. In deze terreinen is duidelijk zowel een sterke afname van het aantal plantesoorten als van de diversiteit van de aange troffen planten (diversiteitsindex) geconstateerd. Vooral kortlevende plantesoorten en soorten met een lage groeivorm gaan hierbij sterk achteruit. Dit zijn nu juist de kenmerkende en vaak zeldzaam geworden kalkgraslandsoorten als Duitse gentiaan (*Gentiana germanica*), Driedistel (*Carlina vulgaris*), Duifkruid (*Scabiosa columbarius*), Grote tijm (*Thymus pulegioides*) en Gewone vleugeltjesbloem (*Polygala vulgaris*). Het verschijnsel van deze "vergrassing" is in grote delen van West-

Europa waargenomen. Daarom werd de oorzaak gezocht in de toevoer van plantenvoedingsstoffen (nutriënten) – met name gebonden stikstof, die veel in regenwater zit – uit de atmosfeer, samenhangend met de zogenaamde "zure regen". Om deze hypothese te toetsen, is een drietal experimenten in Zuidlimburgse kalkgraslanden uitgevoerd. Uit proeven is duidelijk geworden, dat de verhoogde toevoer van stikstof de groei van de Gevinde kortsteel bevordert. Binnen drie jaar is dit gras hierdoor zeer dominant geworden (80%) enwel onafhankelijk van de expositie van de helling. Door een zeer efficiënt gebruik van het element fosfor weet de Gevinde kortsteel, als enige plantesoort, de extra stikstof snel op te nemen én om te zetten in verhoogde productie. Bovendien is de Gevinde kortsteel in staat een groot deel van zijn voedingsstoffen in de herfst in zijn wortelstokken op te slaan voor gebruik in het volgende jaar.

De hoog opschietende spruiten van de Gevinde kortsteel beïnvloeden – na verhoogde stikstoftoevoer – sterk de verticale opbouw van de vegetatie. Er ontstaat een dicht, hoog bladerdek van dit gras, waardoor de doordringing van het licht in de vegetatie erg vermindert. De soortenrijkdom en de diversiteit van de vegetatie nemen in deze situatie tenslotte aanzienlijk af. Vooral kortlevende soorten en soorten met een lage groeivorm worden negatief beïnvloed. Hoogstwaarschijnlijk hangt deze achteruitgang tennauwste samen met de bovengenoemde overschaduw door de Gevinde kortsteel.

Gesteld kan worden, dat bij blijvend hoge depositie van stikstof, het huidige beheer (maaien in de herfst) niet toereikend is om het sluipende proces van toename van de Gevinde kortsteel, met alle negatieve gevolgen vandien, te keren. Beheersmaatregelen die de effecten van verhoogde stikstoftoevoer kunnen stoppen of teniet doen, zijn daarom van wezenlijk belang om het voortbestaan van deze soortenrijke graslanden te verzekeren.

Om het huidige beheer te optimaliseren, zijn de effecten van mogelijke beheersmaatregelen op de dominantie van de Gevinde kortsteel ook experimenteel getoetst. Deze dominantie is te voorkomen en zelfs te verminderen door het maaien van de vegetatie in de zomer (begin augustus) of door herintroduktie van de begrazing door Mergellandschappen. Bij beide genoemde beheersvormen ontstaat weer een lage vegetatie, waarin de lichthoeveelheid

nabij het bodemoppervlak aanmerkelijk vergroot is. Juist de typische kalkgrassoorten met een lage groeivorm of een korte levensduur profiteren van de afname van de biomassa van de Gevinde kortsteel, die een gevolg is van genoemde beheersvormen.

Ondanks de grote rol van de verhoogde stikstoftoevoer bij het tot stand komen van de dominantie van de Gevinde kortsteel, is er geen duidelijk verband vastgesteld tussen de afvoer van nutriënten door de onderzochte beheersmaatregelen en de afname van deze dominantie. Het uitloopvermogen van de wortelstokken speelt wellicht een zeer belangrijke rol bij de (her)groei van de Gevinde kortsteel na het maaien op verschillende tijdstippen.

In verlaten kalkgraslanden ontstaat veelal gedurende enkele tientallen jaren een tussenstadium met zeer veel Gevinde kortsteel. Proeven hebben aangetoond, dat – bij het weer in beheer nemen van een dergelijk verwaarloosde situatie – de flora betrekkelijk vlug kan herstellen. De hoeveelheid moeilijk afbreekbaar strooisel en de dominantie van de Gevinde kortsteel vermindert en kenmerkende laaggroeiende planten krijgen weer een kans. Hierbij moet worden opgemerkt, dat de uiteindelijke vegetatiesamenstelling afhankelijk is van de op het terrein aanwezige plantesoorten of van het zaad in de bodem. Na herstel van het kalkgrasland kan het "normale" kalkgraslandbeheer met beweiding door Mergellandschappen of maaien in de zomer worden uitgevoerd.

Tenslotte is het in de toekomst van groot belang aandacht te blijven schenken aan het voorkomen van dominantie door grassen. Dit is temeer van belang, omdat de lange termijn effecten van voortdurende eutrofiëring met stoffen afkomstig uit de atmosfeer en van aangrenzende percelen, een blijvende bedreiging vormen voor veel kalkgraslanden en de effectiviteit van de nu nog effectieve beheersvormen op lange termijn niet te overzien is. Hopelijk is door de hierboven beschreven aanbevelingen tot wijziging van het beheer het voortbestaan van het zeer soortenrijk ecosysteem, dat wij kalkgrasland noemen, zeker gesteld.

Diegenen, die verder zijn geïnteresseerd in dit belangwekkende onderzoek, worden verwezen naar eerder in het Natuurhistorisch Maandblad door de heer Bobbink gepubliceerde artikelen (zie jaargang 73(1983):227-231, 75(1986):238-243 en 76(1987):55-59).